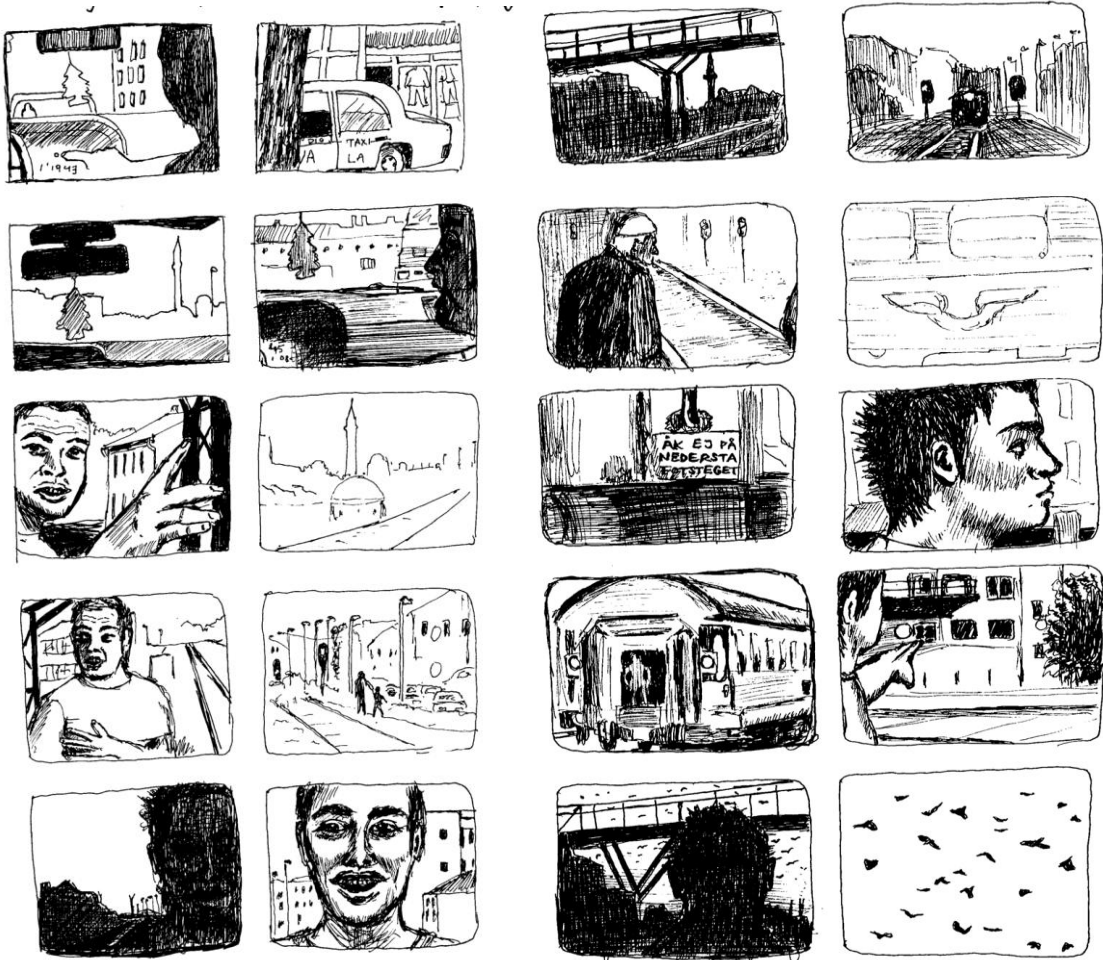

Fragment av en resa

Mellan två kulturer

Lina Ottilia Karlsson

Konstfack

Institutionen för bildpedagogik

Läroutbildningen, Inriktning Medier och lärande vt 2007

Examensarbete, skriftlig del 15 hp

Handledare:

Cecilia Andersson, Karin Jonsson, Len Luckhurst

Opponent: Ola Abrahamsson

Datum för examination: 2007-05-15

Abstrakt

Att säga att man har "en nationalitet" är för många något man känner när man är född i och har vuxit upp i *ett* land. Men hur kan det vara om man av någon anledning tvingats lämna sitt hemland? Hur är det att inte känna sig hemma i sitt värdland, men att heller inte känna sig hemma i det land man en gång tvingats lämna? Hur är det att befinna sig i ett mellanrum? Jag har valt att undersöka ett material som jag själv har filmat från Kosovo sommaren 2005. Jag har också analyserat en intervju jag gjorde tillsammans med Nexhat, våren 2006. Nexhat var 24 år gammal och intervjun ägde rum i hans hemort i Eksjö i Småland. Intervjun behandlar bland annat upplevelser av resan, tillbakablickar och minnen som beskriver Nexhat och hans familj och det liv de levde innan de lämnade Kosovo 1999. Jag provar mig fram och försöker tolka vad jag fick syn på och vad jag lärde mig av resan. Att tolka materialet bidrar till en djupare förståelse för hur det kan vara att leva i en kultur för att sedan förflytta sig till en annan. Minnen och berättelser som speglar hur det kan vara att leva i två kulturer eller, mellan två kulturer. Jag vill således belysa vad jag tror är ett viktigt ämne i vårt samhälle och så även i den mångkulturella skolan idag.

Min undersökning består av två delar, en teoretisk; denna uppsats, och en gestaltning. Uppsatsen redogör för två nivåer i undersökningen, dels en som fokuserar intresset och nyfikenheten på "andra kulturer", *de Andra* och vad jag kallar *mellanrum*. Dels en reflektionsnivå som berör själva hanteringen av det material jag har arbetat med utifrån moraliska, etiska och konstnärliga aspekter. I denna studie arbetar jag utifrån antropologi, etnografi och begreppet visuell kultur. Diaspora och mellanrum är begrepp jag berör i min text. Jag redogör också för två olika sätt att "placera" sig som forskare; den informationsinriktade forskaren och den "rituellt engagerade" forskaren/filmaren.

Syftet med min undersökning är att synliggöra det mellanrum som kan infinna sig hos människor som flytt eller lämnat sina hemländer, via min text kring ämnet men också via min gestaltning. Syftet är också att lyfta fram faktorer som kan skapa en bättre förståelse för människor med "annan bakgrund", som har socialiserats in i vårt samhälle och i skolan. I min gestaltning vill jag också påvisa hur etnografien tar sin plats i konsten. Jag visar en etnografisk undersökning som en kommunikativ process via bildmaterialet. Symboliskt försöker jag få fram de *fragment* och *mellanrum* av minnen och upplevelser man bär med sig genom livet.

Innehållsförteckning:

Inledning & bakgrund	4
Syfte	5
Frågeställning	5
Teoretiskt perspektiv	6
Vi & de andra	7
Diaspora	9
Mellanrummet	10
Undersökningen	
Empiri & metod	11
Reflektioner kring situationer & Metodval	12
Observation/etnografisk film	14
Bearbetning & analys	
<i>Intervju – reflektion</i>	16
En Provins i Jugoslavien- <i>Vem kom först?</i>	17
Nexhats berättelse <i>Nationell Identitet</i>	18
Minnen & berättande	19
Att Lämna Kosovo	19
En fast punkt	20
En friare framtid <i>Om Balkan som Västvärldens Orient</i>	21
Gestaltningen - <i>Fragment av en resa</i>	23
Slutdiskussion	25
Didaktiska reflektioner	26
Källor	28

Inledning och bakgrund

Jag växte upp i en by i Dalsland som heter Dals Rostock. Som i många andra byar kom det under 1990- talet Kosovoalbanska flyktingar, som flydde undan kriget vilket kom att upplösa dåvarande Jugoslavien. Jag tyckte det var väldigt spännande, dels på grund av att det inte hände så mycket i byn där alla kände alla, dels och kanske framför allt för att det var en annan etnisk grupp av människor som jag inte hade träffat förut. Vi kunde inte kommunicera mer än via kroppsspråket och vi lekte och spelade basket tillsammans och drack saft i vår trädgård. När jag blev äldre kunde jag förstå var Kosovo låg geografiskt. Detta gjorde att jag började fundera mer kring situationen dessa människor kom ifrån, situationen de lämnade. Det kändes sorgligt och hemskt att ett land så nära oss kunde uppleva krig i denna ”moderna tid”. Jag tänkte på alla släktingar och vänner de hade varit tvungna att lämna. Vad de fick se och uppleva innan de lämnade Kosovo – och hur livet ter sig idag.

Under hösten 2004 och våren 2005 studerade jag i Eksjö. Jag hade ett studentboende som jag delade med en ursprungligen Kosovoalbansk tjej, Sadete. Hon bjöd hem Nexhat (uttalas Nedjat) och hans bröder på te, de hade också sitt ursprung ifrån Kosovo. På så sätt kom Nexhat att även bli en bekant till mig via Sadete. Han berättade att han och delar av familjen skulle återbesöka Kosovo, de hade inte varit där sedan de lämnade området i början av kriget 1999. Jag tyckte det lät väldigt spännande och frågade om jag kunde få följa med. Med filmkamera ville jag dokumentera området, människorna och möten med dem. Möten via Nexhat, med det som förändrats och som han och familjen en gång lämnade. I augusti 2005 åkte vi tillsammans; Nexhat hans bror Kushtrim, deras mor Muhabije och jag till Ferizaj, deras hemstad i Kosovo. Denna resa, min nyfikenhet på och intresse för människor från ”andra kulturer” kom sammantaget att bli grunden för detta arbete.

Nexhat som person är inget jag kommer att gå närmare in på i denna text, utan jag vill att de valda delar av materialet ska få berätta det som jag anser är undersökningens syfte. Den visuella gestaltningen är beskrivande och personlig, den del av undersökningen som beskriver Nexhat och hans familj. Den beskriver naturligtvis också resan vi gjorde tillsammans.

Vad menar vi när vi säger *dem*? Vi pratar om vi och dem. När jag rannsakar mig själv handlar det mycket och mycket om nyfikenhet på människor i andra länder eller på olika folkgrupper i Sverige. Men för att få ha denna nyfikenhet måste jag då vara ett etnologiskt proffs? Jag anser inte det, jag vill se på materialet ur ett perspektiv som placerar mig i en nybörjares position. I detta arbete går jag in med de metodologiska verktygen efteråt. Jag insåg inte att jag använde en etnografisk metod då studien gjordes, men har kommit att förstå

att mitt material väl lämpar sig för detta. Det finns en mängd forskning i form av visuell etnografi och olika kulturstudier. Jag kommer inte här att redogöra för någon speciell forskares arbete, utan försöker att koncentrera mig på att använda olika begrepp som hjälper mig i analysarbetet av undersökningen. Intervjumaterialet framför allt har fått leda mig till litteratur, och vilken jag kommer att resonera och reflektera kring i denna text.

Syfte

Syftet med min undersökning är att undersöka och förstå innebörden av det mellanrum som jag uppfattar kan finnas hos människor som flytt/lämnat sina hemländer, detta med hjälp av min text kring ämnet men också via min gestaltning.

Syftet är också att lyfta fram faktorer som kan skapa en bättre förståelse för människor med ”annan bakgrund”, som har socialiserats in i vårt samhälle och i skolan.

Jag vill också få inblick i en annan kultur som jag varit intresserad av sedan jag var liten.

Materialet är stort och kan bearbetas på många olika sätt, möjligheten att kunna visa filmmaterialet i framtiden och för att kunna diskutera det i olika pedagogiska forum känns viktigt för mig som blivande bildlärare i skolan. Att visa den visuella kulturstudie jag gjort i olika sammanhang, kanske kan skapa förståelse och ödmjukhet mellan elever, men också mellan människor i allmänhet.

Frågeställning

Att säga att man har en nationalitet är för många något man kan känna när man är född och uppvuxen i ett land. Men hur kan det vara om man av någon anledning tvingats lämna sitt hemland, att inte känna sig hemma i sitt värdland, men att heller inte känna sig hemma i det land man en gång tvingats att lämna? Hur är det att befinna sig i ett *mellanrum*?

Teoretiskt perspektiv

Hermeneutiken är användbar på flera områden, en verksamhet som innefattar tolkning av texter, i vid mening. Hermeneutiken pendlar mellan del och helhetsförståelse under tolkningsprocessen.¹ I min undersökning står hermeneutiken som ett slags tak över min undersökning.

Mitt arbete är tvärvetenskapligt i den mening att jag rör mig över ämnesgränser. Jag närmar mig många områden men vill samtidigt se de olika områdenas samverkan.²

Kultur- och socialantropologi omfattar studier av olika kulturer. Ett sådant studium belyser mänskliga livsformer och tankemönster världen runt, för att på så vis skapa en mer sammanhängande världsuppfattning. Den kritiska granskningen av den egna verksamheten är så alltså nödvändig och syftar bland annat till att bli medveten om vilka maktförhållanden som är inbyggda i skrivandet av antropologiska texter.³

Etnografi innebär ett långsiktigt engagemang i individer, grupper, fysiska platser och/eller offentliga, medierum; antingen borta hos andra eller hemma hos dina vänner. Det finns olika varianter, från socialantropologers mycket långa vistelser där de slungas ut i och maximalt absorberas i en främmande miljö till etnologers och sociologers mer rapsodiska besök på närmare håll. Medier innebär kommunikation på avstånd, medan traditionell etnografi ofta förutsatt en fast lokalitet, ett rumsligt avgränsat fält.⁴

Stefan Jonssons ”Andra platser”, en essä om kulturell identitet använder jag i min text som inspiration till de avsnitt som reflekterande och situationsbeskrivande.⁵ Han talar om hemmet och platser som en viktig del av vår identitet. Jonsson problematiserar förhållandet mellan de hus som vi betraktar som våra hem och de identiteter som ger stadga åt våra liv. Han skriver också att hans avsikt är att gestalta ett problem, inte att föreskriva några lösningar. Inte heller jag presenterar några lösningar på ”problem” i mitt undersökande arbete.

Ordet ”diaspora” har blivit allt vanligare de sista tio åren, kanske inte i vardagsspråket eller i våra medier, men i en forskarvärld som intresserar sig för samtida sociala och kulturella

---

¹ Alvesson, M & Skoldberg K (1994) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* Lund: Studentlitteratur, s. 121

² Gemzöe, Lena (red) (2004) *Nutida Etnografi – Reflektioner från Mediekonsumtionens fält* Nya Doxa, s.176

³ Ibid., s. 15

⁴ Ibid.,s. 180

⁵ Jonsson, Stefan (1995) *Andra Platser, en essä om kulturell identitet*. Stockholm: Nordsteds.

processer.⁶ Edward W Said, *Orientalism* granskar olika skildringar av Orienten. Jag har valt att använda mig av hans klassiska bok som hjälpmedel för att förstå men också för att ”översätta” den problematik som jag ser i Kosovo och för de Kosovoalbaner som lever där, men också utanför landets gränser. Said skriver kritiskt om hur vi ser på kultur och om hur västvärlden stagnerar orientens kultur. Han klargör ett komplicerat ämne, där jag väljer ut delar som har att göra med ”Vi och Dom”. Han ifrågasätter vår syn på Orienten, som Said menar är ”Europeisk uppfinning och som sedan urminnes tider varit ett område för romantik, exotiska gestalter, bedårande minnen och landskap och märkliga upplevelser”.⁷

Om delade meningar eller representation och kultur skriver Stuart Hall i *Representation*.⁸ Han beskriver kopplingen mellan representation och kultur. För att vi som olika grupper och gemenskaper ska förstå världen på ett liknande sätt menar Hall att vi använder oss av olika språk. Det talade språket är det som är dominant, men det finns andra minst lika viktiga kommunikationsmöjligheter eller representationssystem, symboler, skriven text, bilder, notsystem, eller objekt som kommunicerar och representerar oss. Jag har använt mig av Hall för att få ett bättre helhetsperspektiv av andra begrepp som ”Vi och dem, som är nära sammankopplat till vår bild av ”de andra” och hur vi ser på ”andra kulturer”. Jag tar också upp språkets betydelse för mitt arbete och reflekterar kring detta. Halls resonemang har varit viktigt för mig, i reflektionsarbetet kring vad Nexhat säger och för att koppla det till ett större perspektiv och en bredare förståelsehorisont.

Vi och de Andra

Stuart Hall skriver om varför ”difference matters”, om varför olikheter är betydelsebärande. Varför fascinerar vi av *de andra*? Han tar upp fyra olika sätt att kategorisera och förstå perspektivet *de andra*, som jag här kort redogör för. Detta är något jag vill lyfta fram för att förstå begreppet diaspora bättre. Diaspora kan vara en upplevelse av att vara annorlunda i det land man befinner sig i. Grupptillhörighet och kulturtillhörighet kan då kännas extra viktigt.

1. ”Linguistics” Den huvudsakliga innebörden består i att olikheter har betydelse därför att utan olikheter existerar ingen innebörd eller mening. Hall resonerar kring ett exempel om att vara svart respektive vit. Vi vet vad betydelsen i att vara svart betyder

---

⁶ Hannerz, Ulf (red) (2001) *Flera fält i ett*, Stockholm: Carlssons bokförlag. s. 88

⁷ Said, W Edward (1995) *Orientalism*. Stockholm: Ordfronts förlag. (Inledningen) s. 3

⁸ Hall, Stuart (1997) *Representation, Cultural Representations and Signifying Practices* SAGE Publications. The open University (min översättning)

först när det sätts i relation, eller kontrast till dess motsats - att vara vit. Det är olikheten mellan dessa som är signifikanta och som bär mening. Han menar att *mening* är alltid relativt.⁹

2. "Dialogue with the other" Här menar Hall att vi behöver "olikhet" för att kunna konstruera ett samtal eller en dialog med den *andre* och dialogen uppstår i ett "ge- och - ta förhållande mellan parterna. "the word in language is half someone else's". Man kan bara göra språket till "sitt" via adoption och översättning av ordet till den egna expressiva intentionen. Alltså det existerar inte i ett opersonligt eller neutralt samtal utan det etableras via en dialog, och en andra part är essentiell för dialogen.¹⁰
3. "Anthropology". Argumentet här säger att kultur kommer an på att tilldela saker en viss betydelse eller mening genom en viss position, inom ett visst klassifierings system. Olikheter är sålunda basen i det symboliska system som vi kallar kultur. Den sociala individen skapar ordning genom att systematisera och organisera saker in i ett klassifieringssystem. Etablerade och stabila kulturer erfodrar ordning och vill att "saker och ting" ska ha sin tillgivna plats. Kulturens unikhet, identitet och mening upprätthålls via symboliska gränser. Dessa gränsdragningar är centrala i alla kulturer. Att förklara skillnader leder oss, symboliskt till att stigmatisera och utesluta allt som vi definierar som abnormt eller "orent". Paradoxalt nog är det just detta som gör skillnad till bli något attraktivt, i tabun och det förbjudna finns en underliggande hot mot kulturen som i sig självt blir är en sorts maktposition.¹¹
4. "Psychoanalytic", förklarar det psykoanalytiska och relaterar till olikheter i vårt psykologiska och mentala liv. Här spelar den *andra* en viktig, fundamental och konstruktionsmässig roll, i skapandeprocessen av *självet*, som subjekt men också som sexuellt identitetsskapande. Med det psykoanalytiska perspektivet anses att det inte finns någonting hos oss som är en given, stabil inre kärna - eller själ, i självet eller identiteten. Psykologiskt blir vi aldrig helt och fullt 'kompleta', vi blir formade utifrån omedvetna dialoger med *den andre*. Detta formar oss i relationer till något som utvecklar oss men som samtidigt aldrig kan fullgöra oss därför att det är en påverkan utifrån och följd av det är att det alltid kommer att finns en ofärdig 'brist'.¹²

---

⁹ Hall a.a., s. 234 f.

¹⁰ Ibid., s. 235 f.

¹¹ Ibid., s. 236 f.

¹² Ibid., s. 237 f.

Detta kan vara ett enkelt sätt att se människor och kulturer omkring sig, själv tror jag inte att man kan kategorisera människor och kulturer så tydligt eller enkelt. Kultur är som Hall skriver ett symboliskt uppdelat system.

Diaspora

Ordet diaspora härstammar från det grekiska verbet ”spiero” (att så) och prepositionen ”dia” (över). I mänskligt sammanhang syftar det ursprungliga grekiska ordet diaspora till migration och kolonisation. I motsats till den ursprungliga betydelsen har ordet en mer fördärvlig och brutal innebörd för, för andra folkgrupper som judar, afrikaner, palestinier, armenier, och kurder.¹³ Detta begrepp sätter delvis ord på mina tankar kring att befinna sig i ett Mellanrum. Hall diskuterar diaspora mer analytiskt och försöker förstå och förklara det mer som en social process. Diaspora används också för att beteckna många andra etniska gruppers bosättning utomlands, ofta men inte alltid som resultatet av en ofrivillig migration.¹⁴

Hall använder termen snarare i en slags metaforisk mening än bokstavlig sådan:

”Diaspora avser dock inte de utspridda stammar, vars identitet enbart kan fastställas utifrån visionen av ett heligt hemland dit de till varje pris måste återvända, även om det skulle innebära att de tvingas driva ett annat folkslag ut i havet.”¹⁵

Jag förstår också begreppet diaspora som ett mellanrum, ett begrepp jag upptäckte när jag tittade på mitt intervjumaterial som jag skrivit och reflekterat kring, som ett led i processen. Jag vill här sätta in diasporabegreppet kring vad Nexhat berättar, vad han berättar om sig själv, vad han berättar om andra, och om den situationen han befann sig i, men också befinner sig i, Diaspora är också en beteckning på den grupp som lever i förskingringen, alltså en slags kringstriddhet.¹⁶ För att en grupp ska kunna uppfattas som diaspora måste dess medlemmar helt eller delvis dela följande kriterier:

- 1) De eller deras förfäder har utvandrat från en ursprungsplats till två eller fler perifera eller främmande regioner;
- 2) De behåller ett minne, en vision eller en myt om sitt ursprungliga hemland;
- 3) De tror att de inte är eller kan vara fullt accepterade av de länder där de är bosatta i;

---

¹³ På hemsidan: <http://www.sverigemotrasism.nu> hänvisar man till Hall, Stuart (1992) ”Cultural Identity and Diaspora” i Rutherford (red) *Identity, Community, Culture, Difference*. London: Lawrens and Wishart.

¹⁴ Ibid., 2007-05-27

¹⁵ Ibid.,

¹⁶ www.sverigemotrasism.nu Under begreppet, diaspora 2008-04-09

- 4) De betraktar sina hemländer som sina riktiga och ideala hem och som den plats till vilken de eller deras ättlingar slutligen skall eller bör återvända när förutsättningarna finns;
- 5) De tror att de är förpliktade till underhållande/försvarande eller återupprätthållande av sitt hemland och dess säkerhet och välbefinnande;
- 6) Deras medvetande och solidaritet som grupp definieras starkt genom kontinuerlig relation till hemlandet.¹⁷

Innebörden av ordet diaspora kan variera mycket och det går inte att ge en enhetlig definition. Det är ett komplext och problematiskt ord som alltid måste sättas i den sociala kontexten. På senare år har ordet förekommit mer och mer, framför allt inom migrationsforskning och *cultural studies*.¹⁸ Olika författare har försökt definiera diaspora. I boken *Flera fält i ett*, skriver antropologen Ulf Björklund om diaspora som ”fält”.¹⁹ Jag väljer också att använda mig av begreppet så. En definition av begreppet är att beskriva den del av befolkningen som lever utanför sitt hemland. Med denna definition medföljer vissa svårigheter, man kan fråga sig vad är ett ”folk” eller vad är ett ”hemland”?²⁰ Jag väljer trots svårigheter eller djupare diskussion kring vad ett hemland är eller vad ordet folk kan innebära, att snudda vid ämnet och begreppet för att bredda mina tankar kring vad jag kallar *mellanrum*. Definitionerna varierar alltså beroende på författarens teoretiska inriktning och perspektiv.²¹ Människor som bor utanför sina hemländer har på senare år börjat identifiera sig själva som diaspora utan att vare sig vara kolonisationsagenter eller offer för förtryck.²²

Mellanrummet

Den psykoanalytiska förståelsehorisonten som Hall beskriver öppnar upp för ett oerhört stort område, det är ett skapande av självet som jag finner intressant i min tanke kring *mellanrum* som bygger på olika erfarenheter genom livet och som präglar varje individ. Hall talar om individen, vilket kan ses som en grund som sedan utvecklas till olika synsätt och olika grad av medvetenhet kring politik eller kultur och som i detta fall, tankar kring *den andre*.

Att sedan kultur, religion och politik hör ihop har blivit påtagligt för mig i min undersökning. Edward Said frågar sig:

Kan man indela den mänskliga verkligheten, så som den mänskliga verkligheten faktiskt verkar vara uppdelad, i klart definierade kulturer, historiska förlopp, traditioner, samhällen, ja till och med raser och ändå överleva

¹⁷ Ibid., under begreppet diaspora

¹⁸ Björklund, Ulf (2001) Att studera en diaspora, i Hannerz a.a., s. 88.

¹⁹ Ibid.,

²⁰ Ibid., s. 89.

²¹ <http://www.sverigemotrasism.nu>

²² Ibid., under begreppet diaspora

följden av detta på ett mänskligt sätt? Med att överleva följderna på ett mänskligt sätt menar jag att ställa frågan om det finns något sätt att undvika den fientlighet som kommer till uttryck i uppdelningen av mänskligheten i låt oss säga 'vi' (västerlänningar) och 'de' (orientalerna). Ty sådana uppdelningar är generaliseringar vilkas syfte i historisk tid och nutid varit att betona betydelsen av uppdelningen mellan en sorts människor och en annan sorts människor, /.../- orienten blir mer orientalisk, västerlänningen blir mer västerländsk – och begränsar därmed mötet mellan olika kulturer, traditioner, och samhällen.²³

Att återvända till sitt hemland har varit en självklarhet för Nexhat när vi har diskuterat med varandra. Tids nog, brukar han säga. Han nämner också hur han vill vara med och bygga upp Kosovo igen. Han känner att han lämnade något som han borde ha varit en del av. Att vara kluven, att befinna sig mitt emellan. Att ha en fantasi eller ett minne av hur det en gång var i hemlandet är som att försöka sätta ord på det mellanrum – den lucka, man inte kommer ihåg, situationer eller händelser som man rekonstruerar, nästan som att fylla ut mellanrummen i sin historia som kanske till viss del är eller blir påhittat. Men det är just de mellanrummen som skapar människan. Jag tror att utan mellanrum saknar mycket betydelse. Att rekonstruera och hitta på är just det som är vår historia. Alla människor behöver sin historia. Mellanrum är ett rum av eftertanke. Man stannar upp och tänker efter. Diasporabegreppet är en benämning som jag tror kan passa in på många folkgrupper, som till exempel den folkgrupp Nexhat tillhör, men vad jag tror kan gälla oss alla är just känslan av att befinna sig i ett mellanrum någongång. Här är vi alla lika även om vi är i diaspora eller inte. Diaspora och mellanrummet är nära knutet till kultur och tillhörighet. Som Hall beskriver är det viktigt för alla folk att definiera varandra exempelvis genom att förstå hur vi skiljer oss från varandra, att se vad som gör oss olika är också ett sätt att upptäcka vad som gör oss lika.²⁴ Det riskabla är dock som Said menar, att vi i historien har delat upp människor i olika folk, ”i allmänhet för att uppnå mål som inte har varit särskilt hedervärda”.²⁵

---

²³ Said, a.a , s. 47.

²⁴ Hall, a.a, s. 235 f.

²⁵ Said, a.a, s. 3

Undersökningen

Empiri & Metod

Jag har ett filmat material på ca 20 timmar från de tio dagarna i Kosovo. Efter denna resa gjorde jag våren 2006 också en intervju med min huvudinformat Nexhat, då tjugofyra år gammal. Intervjun gjordes i hans hemstad Eksjö och kom alltså till efter resan.

Som jag redan nämnt reste jag inte helt medvetet iväg för att göra en visuell etnografisk undersökning. Tanken fanns att kanske kunde använda mig av materialet i mitt kommande examensarbete eller att göra en film, och detta förklarade jag för min informant, Nexhat innan vi åkte.

När det gäller reflektionen över den process kring empirin jag har samlat in, om antaganden, tillvägagångssätt och erfarenheter i fältarbetet, har jag bland annat tagit hjälp av Karin Normans fältanteckningar i boken *Flera fält i ett*.²⁶ Här tittar skribenterna/forskarna på sitt ”multilokala” insamlade material från olika delar av världen med ett reflexivt förhållningssätt.²⁷ I *Nutida etnografi* beskriver bland annat Lena Gemzö och Erling Bjurström hur etnografi kan bli en mötesplats för tvärvetenskapligt samarbete och flera teoretiska fält presenteras som en del av det.²⁸

I och med att jag nu undersöker mitt material i efterhand så menar jag att jag går in ”bakvägen”, tillbaka i mitt undersökande arbete.

Samtal med människor jag träffat och intervjun jag gjorde med Nexhat har varit mycket givande. Jag tror jag har fått en snäv men ändå tydlig bild av hur min informant kan tänkas uppleva den situation han befinner sig i. Nexhat har gett mig sitt godkännande till mitt undersökande arbete, som bygger på ömsesidig tillit. Mitt val av metod, eller vad jag ser som ett *medvetet val*, har med den tekniska utrustningen och hjälpmedel att göra. För att få ta del av kulturen och dokumentera den använde jag mig av en handkamera. Detta för att jag ville komma så nära som möjligt de människor jag var tillsammans med och för att kunna röra mig friare i de miljöer jag befann mig i. Ofta fanns det inte möjlighet att använda stativ, delvis för att jag ofta var i rörelse och för att det skulle ha blivit tungt att bära med sig en mer avancerad kamera med utrustning. Att planera situationer med kameran på stativ eller reglera vad som skulle sägas kändes inte för mig spontant eller äkta.

---

²⁶ Hannerz, a.a

²⁷ Att göra fältstudier och samla in material från flera olika lokaliteter, gör därmed att studierna kan beskrivas som ”multilokala”. Ibid., s 11

²⁸ Gemzöe, s.15

Reflektioner kring situationer och metodval

Efter att ha gått igenom mitt filmade material har jag sedan gjort ett urval med utgångspunkt ur ett narrativt synsätt kring vad Nexhat berättar. Samtidigt har jag frågat mig; vems berättelse har det kommit att bli? Tack vare att fotograferandet betraktas som ett självklart sätt att dokumentera, kan det användas för att besvara sådana frågor om vad man ansåg vara viktigt att dokumentera vid en bestämd tid och bestämd plats. Lika viktigt är att fotografiet säger oss något om vad som *inte* var viktigt, vad som utelämnats.²⁹

Eftersom jag filmade väldigt mycket och kände stor frihet i att kunna göra det, har jag reflekterat över det som nämns här ovan, om valet och om vad som anses vara viktigt att dokumentera. Med detta i åtanke har jag reflekterat över situationer där jag inte tilläts att filma, det kunde vara en situation som jag förstod kunde vara obekvämlig eller rent av farlig, så för mig har det alltså inte handlat om så många val, att välja att inte filma/dokumentera, utan om att inte få ha möjlighet till det i olika situationer. När jag inte filmade dessa ”obekväma” situationer var det för att jag blev tillsagd att inte göra det.

Min avsikt är inte att se materialet som information med fokus och intresse på en slutproduktion, utan jag försöker koncentrera det visuella materialet som en *kommunikativ process*.³⁰ Visuella fältanteckningar är ett begrepp jag tar hjälp av i arbetet för att få syn på min privata process av arbetet.³¹

Att betrakta eller påstå att det filmade materialets sekvenser skulle säga något om verklighet skulle vara naivt av mig. Historisk verklighet är som alltid något som kräver tolkningar. För att förstå tid och rum, människor och sammanhang krävs det att vi reflekterar och tolkar.

Mitt filmande material kan jag nu efteråt se som visuella fältanteckningar. Bilderna får verka som katalysatorer som har satt igång mitt minnesförlopp.³² Ett exempel på detta var när Fatmir, Nexhat, Kushtrim och jag var på utflykt. Vi hade varit uppe bland bergen, i familjens bil. Vi hade besökt bergen och en campingplats dit människor åkte för att bland annat bli friska från sjukdomar, eller bara koppla av och vara på semester.

På tillbakaresan började lampan med symbolen för motorn att lysa, något stod inte helt rätt till. Nexhat och Fatmir började bli oroliga och var rädda för att bilen skulle stanna. Det hade inte gjort så mycket, men till saken hörde att vi passerade serbiska byar och här ville de inte få

---

²⁹ Dahlman, Eva (red) (1999) *Verklighets bilder?* Stockholm: Nordiska Museets förlag, s. 15

³⁰ Stoeckel, Veronica (2005) ”Om etnografisk film, kunskapsteoretiska utgångspunkter och representation av den andre” *Nordicom Information*, 1/2005, s 53

³¹ Gemzö, a.a., s. 11.

³² Dahlman, a.a., s. 61.

motorstopp. Jag märkte att situationen i bilen blev allt mer ansträngd och tillslut bad Nexhat mig att sluta filma då vi kom till en by i bergen. Folk som gick längst vägkanten slängde blickar efter oss eftersom bilen var ”Kosovoalbanskt riggad”, sa Nexhat. Kushtrim reagerade då han såg en gammal kvinna gå längs vägen och ”peka finger” åt oss när vi passerade. Denna situation och reaktion kom jag ihåg bättre då jag tittade på mitt filmade material. Till en början reagerade jag någon sekund på att jag bara hade slutat filma tvärt, men sedan kunde jag erinra mig fortsättningen av händelseförloppet. Jag kan fortfarande minnas blickarna som stirrade in i bilen och som följde med hela vägen till det man hade vänt sig om i bilen och tittade ut, genom bakrutan. Denna visuella minnesanteckning är något jag i efterhand kan komma ihåg just för att jag slutade filma. Även om jag filmade väldigt mycket kan jag alltså minnas situationer som jag *inte* dokumenterade via film. Jag har också reflekterat över betydelsen av att jag i detta sammanhang inte behärskar språket, albanska. Detta är en stor kunskapskälla jag gick miste om, samtidigt som jag frågar mig vad jag såg och upptäckte som fick verka som substitut för det verbala språket.

Spoken language uses sounds, written language uses words, musical language uses notes on a scale, the 'language of the body' uses physical gesture, the fashion industry uses items of clothing, the language of facial expression uses ways of arranging one's features, television uses digitally or electronically produced dots on a screen, traffic lights use red, green and amber – to 'say something'. These elements – sounds, words, notes, gestures, expressions, clothes – are part of our natural world; but their importance for language is not what they are but what they do, their function.³³

Att inte förstå albanska satte mig på prov. Jag tvingades öppna mina sinnen och vara vaksam på allt som hände. Ljud och kroppsspråk fick styra min kamera. Min uppmärksamhet drogs åt olika håll, jag tvingades läsa den visuella kulturen. Jag minns hur jag vid något tillfälle tyckte mig förstå mycket av vad som sades, det gjorde jag inte, men språket som hela tiden snurrade omkring mig kändes inte längre främmande. När språket började kännas bekant gjorde också kulturen det. Språk fungerar som representationssystem som på olika sätt kanaliserar en dialog.³⁴

---

³³ Hall, a.a, s. 4 f.

³⁴ Ibid., s. 4.

Observation/Etnografisk film

För att kunna närma mig mitt material har jag undersökt vad jag har blivit inspirerad av och vad det är som har fått mig att arbeta rent praktiskt på det vis jag har gjort, med användandet av handkamera som tekniskt hjälpmedel. När jag undersöker min ”tekniska praktik” så inser jag hur jag har inspirerats mycket av Dogmakonceptets sätt att se på den filmskapande verksamheten.³⁵ Det jag främst inser att jag har tagit till mig är handkameran som arbetsredskap. Filmer som är gjorda inom ramen för *Dogmas manifest* har sin styrka genom teknik som är provocerande men som samtidigt erbjuder *direkthet* och närhet.³⁶ När jag har tittat på mitt visuella material fann jag också en oerhörd tillfredsställelse i att se materialet som det var, helt oredigerat. Jag kände mig väldigt kluven till att börja klippa och redigera. Inom visuell etnografisk film har kritik riktats från informationsinriktande forskare/filmare som menar att klippa och redigera inte är att registrera verkligheten, utan menar att det är att manipulera och konstruera den.³⁷ Detta blir samtidigt kritik till de forskare som anser att filmade datasekvenser skulle fungera som bevis för en verklighet, en verklighet vilket i sig alltid kräver tolkningar.³⁸ Som motpol till detta resonemang står den rituellt engagerande forskaren/filmaren som intresserar sig för hur filmsubjektet interagerar med sin omgivning, med mikro- och makroelement, samtidigt som de vill ge publiken en potentiell chans att kunna uppleva filmsubjektets verklighet i sina egna kroppar.³⁹ Ett förhållningssätt som skapar en mer jämbördig vikt.⁴⁰ De olika forskningsmetoderna skiljer sig också avsevärt i sitt förhållande till subjektet; Den förstnämnda klassificerar och definierar personer, men beblandar sig inte själv dem. Medan den andra forskningsmetoden har möjlighet att ändra fokus, vilket kan ta sig i uttryck i övergångar mellan subjektets handlingar till att personen interagerar med forskaren/filmaren.⁴¹

---

³⁵ Lars von Trier född 30 april 1956 i Köpenhamn, Danmark, dansk filmregissör och manusförfattare. En av grundarna till Dogmas ”Kyskhetslöfte” Se sida: <http://www.hitfm.com/film/fakta/dogma.shtml>

³⁶ Björkman, Stig (2002) *DOGMA 95 Estetik och Ekonomi*. Skriftserie Nr 1/2002 Dramatiska Institutet, s. 13

³⁷ Stohrel, a.a., s. 53

³⁸ Ibid.

³⁹ Den ”rituellt engagerade” forskaren intresserar sig för kommunikationens vidare spektrum av funktioner. Ibid.,

⁴⁰ Ibid., s. 54.

⁴¹ Ibid.

Beroende på viken utgångspunkt man har som filmare och forskare, anammar man olika definitioner av etnografisk film. Om jag ska försöka att definiera mitt tillvägagångssätt, eller metod, så vill jag inte placera mig i någon specifik kategori, eller jag skulle kunna säga att jag på ett eller annat sätt rör sig mellan de olika forskningsmetoderna. Jag försökte anpassa mig till olika situationer för att få se och uppleva så mycket som möjligt. Samtidigt som forskaren/filmaren ibland säkert medvetet eller omedvetet *ser på* de andra, det är svårt att helt och hållet *bli* en av de andra och smälta in i alla situationer när människor vet vem du är och varifrån du kommer. Men att sträva efter att byta fokus, variera och experimentera är ett sätt att lösa upp gränser och ta del av människors liv och kultur på ett sätt som jag tror är lättare att hantera både för en själv och för människorna omkring dig. Att inte se sig själv som en ”forskare” utan att i stället bete sig som medmänniska och visa sin nyfikenhet.

Bearbetning och analys

Intervju – reflektion

I mitt visuella material har jag valt ut oredigerade delar av bilder som jag anser ställer frågor eller väcker intresse hos mig. Jag har bland annat tittat på ett intervjumaterial som jag gjorde våren 2006 i Eksjö tillsammans med min informant och vän; Nexhat, som jag reste tillsammans med till Kosovo. Jag har försökt hantera materialet med fokus på min informant, och på vad han berättar. Denna situation skiljer sig i jämförelse med hur jag filmade, och också varför jag filmade när jag befann mig i Kosovo. Intervjun var en planerad och platsbunden situation, jag ställde frågor som jag ansåg vara relevanta, frågor som hade väckts inom mig och som jag kunde se knyta an till situationer och som vi upplevde i Kosovo, hur var det att återbesöka Kosovo? Vad var det roligaste med besöket? Berätta om ditt liv i Ferizaj. Naturligtvis gav dessa frågor upphov till följdfrågor som var mer specifika till sin karaktär, som till exempel; Hur gjorde ni då för att överleva? Nexhat fick se frågorna nedskrivna dagen innan jag skulle intervjua honom.

En annan aspekt eller skillnad i det undersökande arbetet är att jag vid intervjutillfället kände Nexhat betydligt bättre. Då hade vi gjort resan tillsammans och vi hade haft kontinuerlig kontakt under hösten och vintern via möten, ansikte mot ansikte, telefon och sms. Detta bidrog till ett djupare och ett mer tillåtet reflekterande samtal, inte bara från mitt håll utan även från Nexhats. Vi diskuterade intervjun efteråt vilket jag tror var väldigt positivt för oss

båda. Jag försöker via denna intervju ge en bild av hur Nexhat uppfattar sin situation, men förståelsen av mina reflektioner kan ses som en skapande och reproduktiv akt.⁴² Alltså materialet är skapat, men som jag också med kritisk blick kan se har blivit ”omskapat” till viss del. Min tillägnelse av intervjusvaren är inte objektiv eller neutral, utan är givetvis till viss del präglad av mig, som ”författare” och av ”min kultur”.⁴³ Någon neutralitet finns givetvis inte i denna uppsats. Det finns alltid en problematik i att försöka ställa sig neutral till en situation eller till ett så pass komplicerat ämne och som till viss del behandlar Jugoslaviens historia, något Said skriver om; hur man kan placeras sig själv i förhållande till ”Orient”, vilket jag i detta fall översätter till Balkan och Kosovo. Man bygger upp en struktur, en berättarform – ett tonfall som pekar åt det håll man vill leda läsaren åt.⁴⁴ Vad jag vill företräda, helt enkelt.

En provins i Jugoslavien – Vem kom först?

Förenklat kan man säga att ”kosovoproblemet” har sin kärna i det faktum att Kosovo (eller Kosovo- Metohija på serbiska) var kärnlandet i det medeltida storserbiska väldet under dess storhetstid 1100- 1387, hela den serbiska kulturskatten fanns i detta område. I dag är detta området till mer än 90 procent befolkat av albaner och som tillhör en annan religion än de ortodoxt kristna serberna, nämligen Islam.⁴⁵ Vilka som har den största rätten till Kosovo är givetvis omtvistat. Dagens albaner anser sig härstamma från de gamla Illyrierna. Det Illyriska kungariket föll 167 f Kr under romarna.

Att albanerna är så utspridda och splittrade beror på att gränserna har dragits utan hänsyn till de etniska realiteterna. Albanerna var dock alla en del av det osmanska väldet, fram till 1912; de för dem så negativa gränserna drogs av stormaktspolitiker så sent som 1913. Kosovo var en autonom provins i delrepubliken Serbien i Jugoslavien fram till 1989 då Slobodan Milošević avskaffade Kosovos självstyre, vilket bidrog till missnöje hos den albanska befolkningen. Detta ledde till att tusentals albaner blev utan arbete, utbildning och sjukvård. Milošević avskaffade Kosovos privilegier och detta försämrade albanernas situation avsevärt. Hundratusentals albaner emigrerade till väst (bland annat 40 000 till

---

⁴² Alvesson, & Sködborg a.a., s. 121

⁴³ Jonsson a.a., s. 12

⁴⁴ Said aa., s. 22

⁴⁵ Sturesjö, Örjan & Scheiman, Sebastian (1997) ”Världspolitikens Dagsfrågor, Den albanska frågan” Utrikespolitiska Institutet. s. 36 f.

Sverige).⁴⁶ En gerillagrupp vid namn UCK började 1996 genomföra attacker mot serbiska säkerhetsstyrkor och gjorde sig även skyldig till mord på civila samt kidnappningar. De serbiska styrkorna svarade med opropotionerligt övervåld mot albanska byar, vilket kulminerade i en massaker på ett 40-tal albaner i byn Drenica i mars 1998. När man misslyckades med att få serberna att skriva under ett avtal om autonomi för albanerna började NATO med bombningar mot Jugoslavien. Den serbiska sidan svarade med fördrivningar av hundratusentals albaner från Kosovo, samtidigt som flera tusen soldater och civila dödades. Uppskattningsvis 800 000 människor fördrevs eller flydde från Kosovo under kriget, dvs. närmare 50 procent av den albanska befolkningen.⁴⁷

Nexhats berättelse

Nedan redovisar jag de olika teman jag studerat och utvunnit ur undersökningen. Jag har delat in intervjun under olika rubriker för att lättare få syn på vad jag ställde för frågor och vilka ämnen svaren kretsar kring.

Nationell identitet

Lina: Hur skulle ett perfekt Kosovo se ut?

Nexhat:

- För det första, den absoluta friheten i Kosovo, för albanerna som bor där, och för alla minoriteter också så klart, dom är också människor, och att vi skulle kunna bestämma själv liksom hur vi vill ha det. Man brukar säga så här att, Kosovoalbaner alltså folket kallades för, i femhundra år för Milet, - Milet det betyder folk på turkiska. Vi var ockuperat femhundra år av turkar och efter turkarna, i hundra år kallades vi Narod - Alltså serbernas ord för folk, och så nu kallas vi för People, när ska vi få kalla oss Njerez? – Folk på albanska betyder Njerez. När ska vi få bestämma själva - Vad vi vill göra med *vår* frihet...det är det som är problemet.⁴⁸

Detta kopplar jag till vad Stefan Jonsson skriver i *Andra platser*. Debatter om ”svenskar som har upptäckt att dom är svenskar” och anser sig behöva försvara detta, och om invandrare som ses som ett samhällsproblem.⁴⁹

”Det finns ingen anledning att förneka banden mellan identitet, hemland och egendom./.../
Lösgör man kopplingen mellan hemland, kultur och identitet blir det möjligt för främlingen

---

⁴⁶ Ibid., s. 37.

⁴⁷ [www.ne.se/jugoslaviska-kriget – Kosvokriget](http://www.ne.se/jugoslaviska-kriget-kosvokriget). 2008.04.08

⁴⁸ Intervju gjord med Nexhat, i Eksjö 2006.05.03. Följande intervjuцитat är ur samma intervju.

⁴⁹ Jonsson, a.a., s. 10

att bli svensk, och för svensken att bli främling. Ingen kan längre förminska deras identitet till ett uttryck för deras respektive ursprung.”⁵⁰

Detta kan tyckas vara en romantisk lösning på en uppfattning eller ett sätt att se på människor, men jag tror det i många fall kan ”bredda” ett sätt att tänka, att se över gränser, och se människor *endast* som människor och inget annat.

Minnen och berättande

Lina: Berätta om ditt liv i Ferizaj?

Nexhat:

- Alltså vi sålde cigaretter ute på gatorna. Det finns fortfarande barn som gör det, det var likadant fortfarande, så vi överlevde. /.../ Vi hade inte så mycket pengar du vet att köpa det vi behövde till vintern. Du vet kläder och sådana grejer du vet. Jag minns en gammal gubbe en gång, när vi gick till stan för att sälja cigaretter, vintern hade börjat...och så såg han oss i våra kläder liksom...aha! Sa han, - Och hur ska ni klara er i vinter då?...jag minns det som det var igår, och då tänkte jag att jag hade dåliga kläder.

Nexhats uttalande får mig att fundera kring *berättandet*. Ingen berättelse har bara en enda tolkning,⁵¹ Dess delar och helhet måste föras samman så att det skapas ett ”gemensamt liv”, - en *hermeneutisk komposition*.⁵² Samhället, familjen och språket bidrar till att tillhandahålla namn eller benämningar, objekt och berättelser som man kan identifiera sig med. ”Människans identitet är en ”plats” där man anammar vad samhället och historien tillhandahåller – först i det ögonblicket blir man till en social varelse, och försedd med en social identitet”.⁵³

Att Lämna Kosovo

Nexhat berättar hur de var tvungna att lämna Kosovo år 1999. Situationen var ohållbar och alla Kosovoalbaner som kunde lämna Kosovo gjorde det, detta var tack vare Röda Korset som fanns som hjälp. Den Serbiska regeringen var bara nöjd med situationen och hjälpte till med att organisera folk ut ur staden och landet. Nexhat berättar hur de fick bland annat ta av sig

---

⁵⁰ Ibid., s. 11

⁵¹ Bruner, Jerome (2002) *Kulturens väv*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, s. 165.

⁵² Ibid., s. 165.

⁵³ Jonsson a.a., s. 200 f.

alla smycken och värdesaker och gömma dem, för att minimera risken för stöld av serbisk polis och andra desperata människor. Han berättar hur rädd han var för att förlora någon familjemedlem på vägen. De skulle först åka via Skopje, i Makedonien för att sedan ta sig vidare till ett annat land, de visste helt enkelt inte vart de skulle hamna. Detta var inget Nexhat egentligen riktigt hade förberett sig på – naturligtvis, så det var inte för än familjen var på väg för att lämna Makedonien och vidare till det ”förlovade landet Sverige”, som Nexhat förstod allvaret i att lämna sitt hemland och sin provins för en lång tid framöver. Det var många som ville lämna Ferizaj den dagen. Han beskriver hur människor stod och väntade vid tågstationen i Ferizaj. När tredje tåget kom kunde han och hans familj äntligen få plats och åka till Skopje.

Nexhat:

- Då kände jag att nu är det dags att lämna hemmet, Kosovo, för en lång tid. Det kändes så och det blev så egentligen. För det är annorlunda om man lämnar hemmet och sitt land med vilje, än när man är tvungen, det är mycket skillnad, faktiskt. För vi lämnade inte våra hem frivilligt. – Alltså nu lämnar jag allting här, att man inte kommer tillbaka, vad ska hända nu med mitt liv? Allt kom på en gång. Jag vet inte hur jag ska beskriva det, det är svårt! Det var hemskt, vi hade kämpat så mycket för det landet, för det vi hade, det lilla vi hade, och så lämna det, åt kriminella och serberna, det var riktigt hemskt.

Det är svårt att föreställa sig hur det kan vara att lämna allt man har för att börja ett nytt liv någon annanstans i världen. Här i Sverige tar vi vår frihet för given, vi vet inget annat. Detta är något som jag uttalar vid Nexhats och mitt återbesök vid järnvägsstationen i Ferizaj. Han kommenterade med – Ja, verkligen!

- Jag är förvånad över hur livet är liksom, egentligen från att vara i en sådan situation som vi var i, och som vi är i nu. Liksom det är helt absurt om man tänker på det så. Nu är det helt annorlunda, liksom ekonomin är bra, jag kan utbilda mig och jag kan göra det jag vill i livet nu. Det känns grymt, det känns bra helt enkelt. Även om jag är i ett annat land. Det gör lite ont alltså, att man inte är där man vill vara. Jag är tacksam att ja är här, att jag kunde komma hit...och kunna gå vidare med livet. Jag tror inte jag hade fixat det då, där nere, inte efter kriget heller. För vi såg massa människor, hur dom var egentligen. Alltså dom var fattiga...när en förälder inte kan ta hand om sitt barn, både ekonomin, man blir sjuk, man har inga kläder, man har inte bra hus, bra alltså boende, allt det där påverkar.

En fast punkt

Jag tror Nexhats resonemang kring hus, plats och boende i detta avseendet är av mycket stor betydelse. När vi besökte Kosovo kunde vi märka att det byggdes många nya hus av olika slag. I staden Ferizaj byggdes det nästan nya hus på varje gata, inte bara återuppbyggnad som naturlig följd av all förstörelse under kriget, utan det var även tecken på utveckling. Det var tydligt att detta var av stort intresse, både för mig och för Nexhat. Han berättade också om vad för slags verksamhet som hade ägt rum i olika lokaler och hus i Ferizaj, innan han lämnade Kosovo. Det som framstod mest av intresse och värde var dock bostadshuset där hans morbror Fatmir bodde. Vid denna plats hade det stått ett hus tidigare, som morbroderns familj då också bodde i, här bodde även Nexhat en period, men detta hus hade blivit nedbränt av serber under kriget. När vi nu gjorde återbesöket kunde vi bevittna ett nytt hus, i två våningar, som var inrett på markplan. Jag uppfattade att familjen var mycket stolta över detta. Här bodde jag och familjen under vistelsen i Kosovo. Det kändes väldigt positivt att se nya byggnader som ploppade upp som svampar ur marken lite var stans. Att se hur omgivningarna förändras för att våga tro på en framtid, är mycket viktigt för Kosovos folk. Alla var mycket stolta över att se att staden och områden i Kosovo förändrades och återuppbyggdes. Återuppbyggandet symboliserade inte bara varje familjs tillbakatagande av värde och kulturell identitet; samhällets förändringar i form av att åter igen kunna odla marken och arbeta får också människor att se att tradition och kulturell identitet som ett tecken på människovärde.⁵⁴

En friare framtid

Om Balkan som Västvärldens Orient

Lina: Vad tror du om Kosovo i framtiden?

Nexhat:

- Det är inget perspektiv för Kosovo nu. För det är FN som bestämmer där och det är mycket snatteri och allt, du vet. Alla folk försöker vinna på situationen, korruption och så. Jag hoppas det blir bra men jag vet inte om det kommer att bli, bra, igen. Vi får se, om västvärlden vill så kan det bli bra. Om USA vill, då kan det bli bra. Jag tror dom vill! Dom försöker det bästa dom kan liksom att göra nu. Dom försöker att uppfylla några åtgärder som västvärlden ger till dom, det är så här ni ska bli! – Demokratiska bla bla bla, och så ska ni bli ett land, uppfylla några krav som ett demokratiskt land ska ha. /.../ Jag vet inte om dom har lärt sig av deras

---

⁵⁴ Ibid., s. 94

misstag, eller om det passar dom? Vi får se vad som händer nu, om det passar västvärlden att ha krig i Balkan?

Sonja Miladinovic, doktorand i Slaviska språk vid Göteborgs universitet skriver att Balkan skildras som den Andre i förhållande till Väst och att Balkan har många beröringspunkter med den bild av Orienten som Edward Said skildrat. Även här är myten om Balkan snarast västvärldens egen konstruktion,(...) ”det handlar om den dominanta kulturens behov av en dialog med sig själv, av att definiera sig själv genom sin motbild”,⁵⁵ detta är något jag ser i Nexhats uttalande. Inom postkolonial teori används begreppet *de Andra* för att beskriva hur koloniala och rasistiska förståelsemönster skapade de koloniserade folken som kolonialmaktens motpol. Det gjordes och görs fortfarande, genom kolonialmakter och genom att de koloniserade beskrevs ha motsatta och ej förenbara egenskaper.

Citatet får mig att tänka på hur vi identifierar oss med det som ligger oss nära både geografiskt och kulturellt. Kosovo ligger inte långt bort geografiskt från Sverige men med våra kulturella skillnader skapas en automatisk skillnad snarare än att se vad som faktiskt förenar eller vad som skulle kunna ses som likheter kulturerna emellan.

Said menar att den nästan totala frånvaron av någon kulturell inställning eller ett ställningstagande som gör det omöjligt att antingen att identifiera sig med araberna och islam eller att diskutera dem på ett neutralt sätt.⁵⁶

Likt problematiken kring Balkan skriver Said om hur orienten har utsatts för imperialism, positivism, utopism, historicism, darwinism, rasism, freudianism och så vidare.⁵⁷ Ett folk och en kultur som hela tiden står i kontrast till västvärlden, där många också har en stor beundran och längtan till länder västerut. Man kan fråga sig vart den längtan och beundran kommer ifrån? Said beskriver i sin inledning till vilka boken (*Orientalism*, 1995) avser att rikta sig till, eller vilka som kan ha användning för boken. Han skriver om hur han vill att ”tredje världen” ska kunna få en förståelse av och att kunna åskådliggöra ”den starka och fruktansvärda strukturen i den kulturella dominansen och i de faror och frestelser som i synnerlighet tidigare koloniserade folk löper att tillämpa denna struktur på sig själva eller andra”⁵⁸

---

⁵⁵ Miladinovic, Sonja “På vift i den europeista Orienten, om Svenska resenärers skildringar av Balkan”. Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13-15 Juni 2005. (<http://www.isak.liu.se>)

⁵⁶ Said, a.a., s. 29

⁵⁷ Ibid., s. 45

⁵⁸ Ibid., s. 27

Nexhat:

- Vi lever i Europa, alltså det känns inte som det, det gör det inte. Jag vet inte...det är konstigt. Varför ska det behöva vara så? När det finns möjligheter att göra det bättre! Att inte behöva få folk att känna sig...liksom...jag vet inte, men vi får hoppas på det bästa.

Lina: Tror du att du vill flytta tillbaka någon gång då?

Nexhat:

- Det är självklart! – inte för att jag inte gillar det här och jag trivs här och...men jag *vill* flytta tillbaks och hjälpa till att bygga upp Kosovo och allt. Men inte just nu, inte just nu. Vi får se vad som händer. Det är svårt att säga du vet för tiden går så fort. Det händer inte mycket där. Och så ju längre man är här ju, man blir van. Oavsett om man vill eller inte. Man integreras, det är så.

Lina: Vad var det roligaste med att få återbesöka Kosovo igen?

Nexhat:

- Det roligaste var att se folket lite friare, så att det inte var så mycket poliser runtomring och beväpnade människor och så, faktiskt. Det känns lite för man hade den blicken hela tiden om hur det var innan, som helt så här *dött* alltså, hur ska jag säga...man såg på människor att dom var rädda hela tiden du vet, när serberna var där, och så nu såg man dom lite mer öppnare, lite mer glada. Även om det är liksom halvfritt, men inte som det var innan, så det var roligt att se det. Dom hade byggt lite nya hus, och i stan lite nya grejer. Det var fint att se faktiskt.

Denna intervju får mig att minnas min vistelse i Kosovo. Det är svårt att återberätta vad jag upplevde under dessa dagar. Jag har besökt ”deras land”, som de hyser så starka känslor till. Jag har sett betydelsefulla platser, - gravmonument och platser där de har bott. Jag har fått ta del av otroliga och personliga berättelser som har gjort stort intryck på mig, det är erfarenheter jag inte delar med någon annan grupp eller folk som har kommit till Sverige som flyktingar. Jag tror jag på detta vis har ett särskilt band till detta folk och framför allt till den familj jag berättar om i denna uppsats. Detta skapar också ett ansvar för mig och som ”författare”, som jag måste förvalta väl. Den kontakt jag har med Nexhats familj och kontakter jag knöt med människor i Kosovo är något alldeles speciellt, människor och platser jag har stor respekt för. Jag tror också att det är just detta ansvar som driver mig till vilja återbesöka Kosovo och fortsätta att göra små projekt som kan bidra till något positivt bland folk och människor emellan.

Gestaltningen –

Fragment av en resa

En del av min undersökning har tagit formen av en gestaltning av tre filmsekvenser. Dessa projiceras i ett rum på en vit vägg. Filmsekvenserna är oredigerade och spelas upp direkt från DV-kassetter. Tanken är att man ska våga interagera, via sin nyfikenhet aktivt gå in och välja i vad man vill se. Mina kryptiska beskrivningar som är nedskrivna på DV-kassetterna är det enda som finns till hjälp när man gör sitt val i vad man ser. Anteckningarna eller kanske fältanteckningarna, av de visuella bilderna är de *fragment* av ett/flera liv, som man under sextio minuter på varje kassett kan få ta del av. I mitten av de tre projicerade filmerna av gestaltningen visas intervjumaterialet. I den skrivna texten kan man läsa och ta del av intervjun, i den visuella gestaltningen får man möta en människas ansikte, röst och kroppsspråk, denna bild är hela tiden fast, den kan inte bytas bort. På så sätt vill jag förmedla det finns en skillnad – dels via miljön, hur Nexhat har bytt frisyra och så vidare – en tid har gått och via intervjun berättas en historia. Historien som berättas är viktig, den är central. Jag vill försöka få fram en rytm, livets egen rytm och en tid där Nexhat i intervjun reflekterar över sitt liv.

Jag vill att man ska interagera på något sätt för att inte bara bli den som tittar på *dom*, att Kanske viljan skall uppstå i att försöka förstå och uppleva en situation. Hur kan ett liv som skiljer sig från mitt se ut, ett liv i ett annat land? Att närma sig hur det kan vara att känslomässigt lämna ett land, sitt hus, sin trädgård, och sitt liv! - för att börja integreras på nytt. Berättelsen förs fram ur olika perspektiv, så att åskådaren/åhöraren ska kunna få ta del av den värld som visualiseras från tre olika platser vid tre olika tillfällen, via tre olika projektorer. Bilderna går i varandra, precis som livet gör. Kanske missar man något men det gör man i verkliga livet också. Jag vill att delarna i gestaltningen skall få bilda sig en slags helhet samtidigt som de små delar av bilder som överlappar och genomborrar varandra blir de *mellanrum* som jag vill lyfta fram och som jag vill att man särskilt lägger märke till. Här möts delar av liv och tid – luckor av glömska eller glasklara minnen! Att känna tillhörighet eller utanförskap.⁵⁹ Mellanrum är ett rum av eftertanke. Man stannar upp och tänker efter. Här är vi alla lika, oavsett om vi anser oss befinna oss i diaspora eller inte. Diaspora och Mellanrummet är som jag tidigare nämnt nära knutet till kultur och tillhörighet.

Annika von Hausswolff skriver i sin artikel; *Vad som kännetecknar konst är inte givet...*”

---

⁵⁹ jfr s. 10-11, diskussion om Mellanrummet.

Det kanske inte är så att konst är någonting annat men att den kan få oss att se saker på ett annat sätt. Att konst utvidgar världen? Att konst också koncentrerar världen? Fokus.”⁶⁰

Med min text i åtanke och på de ämnen jag behandlat har jag i min gestaltning försökt att vidga gränser eller att utrota dem. Kanske har jag försökt att koncentrera världen? Gestaltningen är en ganska organiserad röra, skulle man kunna uttrycka det. Detta för att försvåra ett eventuellt försök att kategorisera mitt verk och göra det till något specifikt inom konsten, sätta ord på det som ”installation”, ”videoverk” eller ”dokumentärfilm” och så vidare. Min intention är att gestaltningen ska få existera så fritt som det går, och i dess originalformat (filmmaterialet) åtminstone kan upplevas eller kännas som en liten del av verkligheten!

Med rötter i den europeiska upplysningstiden förnuftsdrömmar, uppvisar den moderna människan ett enormt behov av att ordna och kategorisera. För att skapa reda i den kaotiska verkligheten upprättar man olika slags gränser vars huvudsakliga syfte är att befästa skillnader mellan till exempel det rationella och det irrationella, det civiliserade och det ociviliserade, det naturliga och det artificiella, kvinnligt och manligt.⁶¹

Slutdiskussion

Resultatet av min undersökning både i den teoretiska och visuella etnografin har gjort att jag har närmat mig en problematik som har satt ord på begrepp och ämnesråden som jag själv inte visste fanns. De slutsatser vi kan dra av detta arbete är att det berör många fält. Frågor som blivit till viss del besvarade, men som mest har öppnat upp för nya undersökningsområden och vidare intresse för mig. Diaspora är ett begrepp som hjälpt mig att sätta ord på mycket av vad min undersökning kom att handla om. Det är ett komplext och problematiskt ord som alltid måste sättas i den sociala kontexten. Diasporabegreppet i texterna finns med mig som en reflekterande tanke kring vad Nexhat berättar, vad han berättar om sig själv, vad han berättar om andra, och om den situationen han befann sig i, men också befinner sig i. Här har jag fått en inblick, via små visuella fragment om hur det kan vara att exempelvis lämna sitt hemland och på nytt insocialiseras i ett annat land. Här har jag också fått ta del av, via Nexhats intervju hur det kan vara att återbesöka ett land som man en gång

---

⁶⁰ Malmquist, Karin & Hausswolff, Annika von, (1999) ”Vad som kännetecknar konst är inte givet,” i: Konst är konst allt annat är allt annat. Stockholm: Lärarförbundet, Edsvik Konst och Kultur. s. 10

⁶¹ Ibid., s. 10

tvingats att lämna. *De andra* är också något som jag berör i texten, mest med en slags förvånande tanke på hur lätt det är att kategorisera människor och kulturer för att kanske få enklare svar. Detta har lett mig vidare till min diskussion kring *mellanrum*, här tänker jag mig att i stället för att generalisera och tänka människor som en grupp (en grupp som befinner sig i diaspora) försöker jag se betydelser på en ”individnivå”, att alla mer eller mindre i olika perioder i livet och med sin historia, befinner sig i olika slags mellanrum. I min studie vill jag trots allt se till individen och dess historia man får ta del av.

Denna studie har också gett mig nya idéer och utvecklingsmöjligheter som kan kompletteras till detta arbete. I texten frågade jag mig; vems berättelse har det kommit att bli? Jag vill tro att det är alla inblandades berättelse, men det vore naivt av mig att påstå. Intervjun med Nexhat har jag satt in i ett sammanhang som handlar om kultur och sociala förhållanden. Som sagt, detta material går att bearbeta på många olika sätt.

För mig handlar denna studie mycket om att söka och prova sig fram i ett slags forskningsfält, en experimentell metod med en förkärlek till den praktiska handlingens erfarenhet som kunskapsbringare. Det visuella kulturfältet är ett brett fält. Som jag skrivit om tidigare så är mitt arbete och ämnen jag berör tvärvetenskapligt i allra högsta grad, därför finns det mycket kvar att problematisera och reda ut och i detta arbete har jag bara hunnit en liten bit på väg i ett mycket stort områdesfält.

Jag vill betona att det visuella material jag arbetat med inte kopierar någon sorts verklighet (även om jag tror att människorna jag filmade i olika situationer faktiskt upplevde det så, och var stolta över att de fick delta) utan är mitt bidrag via ord och bild, för att skapa ordning i min – privata nyfikenhet på en framställning av ”de andra” som jag hoppas blivit ett material vilket människorna jag filmat kan identifiera sig med och känna rättvisa med.

Didaktiska reflektioner

Elever i skolan använder sig idag av etnografiska metoder i praktiska och estetiska läroprocesser, detta som en naturlig dokumentationsprocess i en praktisk och konstnärlig visuell forskning. Om man ser skolan som ett fält och ser möjligheter i det, tror jag man kommer så mycket längre. Ett fält kan vara den miljö du befinner dig i, eller vad som sägs och görs i det fysiska fältet. Att röra sig friare, att jobba överskridande, tvärvetenskapligt i skolan även möjlighet att öppna upp för kreativitet. Att arbeta forskande inte bara för den enskilda

eleven/studenten utan också som hjälpmedel för pedagogen, för att få djupare förståelse för likheter och skillnader mellan olika läroprocesser där estetisk erfarenhet integreras med annan erfarenhet och kunskap.

Kultur är en skapande process där elever aktivt medverkar i produktionen av betydelse och mening i olika form. Det handlar om att vara uppmärksam och tillmötesgående! Om elever - och kanske lärare också, ger sig ut och undersöker nya platser och tillvägagångssätt för att synliggöra och diskutera olika former av kunskapande, via olika estetiska praktiker, tror jag att man skulle kunna närma sig varandras världar.

Min undersökning kring *mellanrum* har blivit ett sätt för mig att tänka mer på *individnivå*.

Diaspora ser jag mer som olika grupper av människor (givetvis tillhör man en grupp av människor men du är din egen individ), begreppet har öppnat upp och satt ord på många funderingar men jag vill ändå påstå att de små mellanrummen är det man ska vara vaksam över, och lyhörd kring.

Jag tror att elever i skolan, liksom jag själv tycker det är spännande med olika uttryckssätt, att få prova på olika praktiker och olika gestaltningsmöjligheter för att se vad de olika uttrycken har att erbjuda. Vi befinner oss inte längre i ett linjärt kunskapande. Vi, eller blivande lärare har inte kunskapsmonopol längre, vi får helt enkelt acceptera att vi måste lära av varandra, mer än vad vi någonsin gjort tidigare.

Källförteckning

Tryckta källor:

Alvesson, M & Sköldböck K (1994) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* Lund: Studentlitteratur

Björkman, Stig (2002) *DOGMA 95 Estetik och Ekonomi*. Skriftserie Nr 1/2002 Dramatiska Institutet

Bruner, Jerome (2002) *Kulturens väv*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

Dahlman, Eva (red) (1999) *Verklighets bilder?* Stockholm: Nordiska Museets förlag

Gemzöe, Lena (red) (2004) *Nutida Etnografi – Reflektioner från Mediekonsumtionens fält* Nora: Nya Doxa

Hall, Stuart (red) (1997) *Representation. Cultural Representations and and Signifying Practices*, London: SAGE Publications. The open University London

Hall, Stuart (1992) "Cultural Identity and Diaspora" i Rutherford (ed) *Identity, Community, Culture, Difference*. London: Lawrens and Wishart.

Hannertz, Ulf (red) (2001) *Flera fält I ett* Stockholm: Carlssons Bokförlag

Jonsson, Stefan (1995) *Andra Platser, en essä om kulturell identitet*. Stockholm: Nordsteds.

Malmquist, Karin (Red) (1999) *Konst är konst, allt annat är allt annat*. Lärarförbundet, Edsvik konst och kultur.

Said, W Edward (1995) *Orientalism*. Stockholm: Ordfronts förlag

Sturesjö, Örjan. Scheiman, Sebastian, 0042- 2754; 1997: 8/9, Den Albanska frågan. *Världspolitikens Dagsfrågor*.

Stohrel, Veronica (2005) "Om etno-grafisk film" *Nordicom Information*, nr 1/2005.

Internetkällor:

<http://www.sverigemotrasism.nu>
Ansvarig för sidan: Babak Rahimi

Miladinovic, Sonja "På vift i den europeiska Orienten, om svenska resenärers skildringar av Balkan". Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrhöping

Otryckta källor:

Intervju gjord med Nexhat Maj – 2006.05.03